

LIDOVÝ KRONIKÁŘ JAN ŠTOSEK Z JAROSLAVI

Hana HORKÁ

Chceme-li se dozvědět o nějaké době, jaká vlastně byla, v jakých podmínkách lidé žili a co naplňovalo jejich dny, určitě nás nezklamou autentická svědectví těch, kteří svou současnost z nějakého důvodu zaznamenali a prostřednictvím svého vnímání i hodnocení nám tak zanechali obraz prostředí, k němuž patřili. Souvisí s tím jistě i všeobecná obliba memoárové literatury, z níž je možno načerpat o dobových realitách nepřeborné informace. Jsou ovšem i další zdroje, sice neméně bohaté, ale širší veřejnosti prakticky nepřístupné. K takovým patří i záznamy docela obyčejných lidí, kteří je vytvářeli jednak z vnitřního nutkání, plynoucího z jejich vypravěčského nadání, jednak proto, že si uvědomovali neopakovatelnost své přítomnosti a snažili se ji proto alespoň částečně dle svých možností zachytit pro své následovníky. Vzpomeňme na tzv. lidové kronikáře, pocházející často z nejprostších vrstev obyvatelstva, jejichž záznamy se mnohdy dochovaly pouze náhodou, neboť nebyly vytvářeny pro veřejnost, ale pouze pro pisatele samého a jeho nejbližší. Také dnes vznikají takové záznamy a nezměnila se ani skutečnost, že o většině z nich se nikdy nedozvíme. Tento příspěvek si klade za cíl upozornit alespoň na zlomeček tohoto bohatství, a to na příkladě zápisků pana Jana Štoska z Jaroslavi, obce ležící ve východní části pardubického okresu nedaleko Horního Jelení.

Jan Štosek se v této obci narodil 21. 11. 1919 v rodině drobného rolníka a nikdy mu nepřestala být domovem. Navštěvoval zde jednotřídní školu, pak docházel do měšťanky v Horním Jelení. Pracoval jako lesník a zemědělský dělník, později pak v Jednotném zemědělském družstvu. V této době absolvoval ekonomický obor při střední zemědělské škole v Chotěboři. Po odchodu do důchodu vypomáhal ještě jako hlídač. Vrozená čínorodost ho vedla k aktivnímu podílu v nejrůznějších oblastech veřejného života a od roku 1964 se stal i obecním kronikářem. Měl pro to dobré předpoklady svým zájmem o

historii a veškeré dění a především svou vnímavostí a schopností vypravěčským způsobem formulovat události. Vypravěčem je Jan Štosek skutečně výborným a jeho ústní projev je často výstižnější, než když se totéž téma snaží přenést na papír. Štorskovy schopnosti se potvrdily též oceněním jeho soutěžní práce v okresním kole soutěže kronikářů v roce 1984 v kategorii obcí do 500 obyvatel. Účast v soutěži byla pro něho příležitostí plasticky podat své zkušenosti a zážitky z práce v zemědělství a v lese, ze společenského života, z proměn obce a podobně, zatímco běžné roční kronikářské záznamy jej přece jen nutily k projevu zjednodušenému a strohému. V podobném duchu jako Štorskova soutěžní práce jsou vedeny jeho soukromé zápisky, na které se nyní zaměříme. Tématicky jsou velmi rozmanité, plně postřehů, drobných detailů i zamyšlení, psané sice neučesaně a hrubě, jak autor sám říká, mnohdy i chaoticky pod vlivem bezprostředního podnětu, obsahově však zaujmou ihned. Protože není možné, abychom se v tomto příspěvku dotkli všech oblastí Štorskova zájmu, zaměříme pozornost na témata, která autorovi tak říkajíc nejlépe sedí. Jedná se o případy, kdy zachycuje způsob života v minulosti i současnosti či různé příhody, a může tak dobře uplatnit svou vypravěčskou dovednost. Vychází při tom jednak z vlastních zážitků, jednak reprodukuje, co slyšel od jiných pamětníků. Jednotlivé motivy k sobě přičleňuje na základě asociálního toku myšlení, kdy jeden motiv vyvolává další, určitým způsobem vždy s předělným souvislejším. Vzniká tak často velmi košatá výpověď, přímo nabitá informacemi. Vedle obsahové bohatosti stojí dále za povšimnutí, jak se pisatelé dostávají, byť nezájemně, do toku vyprávění prvky dialektu. Dialekt patří totiž k jeho vyjadřování natolik bezprostředně, že ani v psaném projevu se od něho zcela neoprotí. Jedná se o prvky severovýchodočeského nářečí, k jehož rozsáhlé oblasti náleží i východní Polabí včetně širšího okolí Pardubic, kde nejvýraznější z těchto prvků (např. vyslovování prodlouženého "u" na místo "v", koncovka -oj ve 3.p. j.č. mužského rodu, koncovka -ej v 7.p. j.č. ženského rodu a mnohé další) můžeme slyšet i z úst mladé generace, zatímco jiné zaslechne u řidičů a spíše od starších. V ukázkách psaného projevu Jana Štorka se z nich objevuje tvrdé zakončení 2.p. j.č. ženského rodu (do Jaroslava) nebo zakončení na -out v infinitivu u sloves, jejichž přítomný kmen končí na -d a -n (vejďout se). Vedle toho se tu ovšem objevují i další běžnější prvky hovorového jazyka ("ej" namísto "y", prodlužování samohlásek, zejména "e" a "o", v přízvukových slabikách dvojslabičných slov, krácení samohlásek, zvláště koncového "i" a "u", krátkost samohlásky "i" ve slovo tvorných příponách, zakončení na -om ve 3.p. mn.č. postatných jmen a další).

Ze zápisů Jana Štorka z Jaroslavi vybíráme sedm tématicky různorodých ukázek. První ukázka je věnována tématu výroční obyčejové tradice, tj. obyčejům, které se v průběhu roku v Jaroslavi uplatňovaly či uplatňují. Záznam je samozřejmě proveden, jak už bylo naznačeno, na základě Štorskovy osobní zkušenosti a zvláště situace, při nichž byl sám účasten, jsou podány velmi živě. Nejedná se tudíž pouze o prostý popis obyčejů, ale ve shodě s pisatelským stylem

se tu dozvídáme i mnoho dalších podrobností, například o sociálních poměrech, o mezilidských vztazích, o způsobu obživy obyvatelstva, o stravě, o pěstování ovoce, o tom, jak se ledovalo či o životním prostředí. Z obyčejů pisatel zachycuje tříkrálovou kolední obchůzku, masopustní obchůzku zvanou maškaráda a pochováání basy, kolední obchůzku chlapců na den sv. Matěje, vyhrávání Josefům v den jejich svátku, obchůzky při vodění Jidáše a v pondělí velikonoční, slavení pouti koncem dubna, pálení ohňů v předvečer 1. května (tzv. čarodějnice), kácení májí a tzv. věneček, magické praktiky o svatodušních svátcích, zářijové posvícení, nadílku v předvečer sv. Mikuláše, posléze vánoční období s důrazem na atmosféru Štědrého dne, svátku sv. Štěpána, Silvestra a Nového roku. Nevyhýbá se připomínkám koledních či písňových textů (zajímavá je zjednodušená varianta písň O posvícení všechno to voní) a mnohá fakta stojí za povšimnutí už proto, že je pamatuje náš současník. Jedná se například o skutečnost, že ve 20. letech býval ještě vánoční stromek v Jaroslavi vzácností, nebo že se dodržovalo dávné pravidlo konce roční služby čeledi na den sv. Štěpána, a ta pak měla volno až do Nového roku. Pozornost zasluhuje i zpráva o pochováání basy na závěr taneční zábavy na konci masopustního období.¹⁾ Nechme však již promluvit lidového kronikáře:

1.

Na Tři krále, to chodili dům od domu tři chlapci v bílém oblečení, s papírovými korunami na hlavě a jeden z nich byl ve tváři černý. Ohlašovali narození Ježíše a zpívali: "My tři králové, my jdeme k vám, štěstí a zdraví vinšujem vám, štěstí, zdraví, dlouhá léta..." atd. Skoro všude byli obdarováni přebytky, co dům dal.

Taky byl v držení popelec, ostatky, maškaráda. Maškarády se zúčastnili snad všichni schopní lidé, přistrojili se za různé řemeslníky a zvířata. Chodilo se dům od domu a tropily se různé taškařice. O výdělek se potom rozdělili. Byla také zábava. Závěr tancovačky si muži vylepšovali svými výstupy, to se kropila basa nebo i pohřbívala a smuteční průvod s ní vycházel až ven na náves. Truhlíci pozůstali ten bol, konec zábavy, zalévání mocnými doušky.

Ke dni sv. Matěje se váží různé pranostyky a to už se čeká na příchod jara. Za první republiky bývalo vždy sněhu do padesát centimetrů a ten držel až do Josefa. Matěj, to byl patron ovocného stromoví. Jako chlapci jsme chodili na koledu k lidem, kteří měli na zahradě ovocné stromy. Bejvaly mrazy, že stromky často vymrzly a zůstaly jen odolné staré druhy. Kde zahradu neměli, na Matěje si vzali kluci mamincin šátek a svázali si ho na všechny rohy, aby měli kam dávat ovoce z koledy. Hůl se vždycky doma nějaká našla a nebo se vzala vařečka z kuchyně, šlo se na zahrady a holí se otloukaly kmene stromů. Zpívalo se při tom: "Ó, ty svatý Matěji, máme k tobě naději, abys nám dal ourodu na tu naši zahradu, hrušky, jabka, karlíka, aby toho byla plná zahrádka." Nejvíce koledníci navštěvovali dům u Matějků čp. 15. To panimáma stála již v otevřených dveřích a v ruce držela ošatku s ovocem, jak syrovým, tak usušeným.

